

РЕЛІГІЯ В ОГНІ

Релігія **В ОГНІ**

Звіт за результатами моніторингу фактів пошкодження релігійних споруд внаслідок широкомасштабного російського вторгнення в Україну (24 лютого — 24 серпня 2022)

Релігія в огні

Звіт за результатами моніторингу фактів пошкодження
релігійних споруд внаслідок широкомасштабного російського
вторгнення в Україну (24 лютого — 24 серпня 2022)

РЕЛІГІЯ В ОГНІ

Проєкт «Релігія в огні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України» був ініційований у березні 2022 року Майстернею Академічного Релігієзнавства й підтриманий Державною службою України з етнополітики та свободи совісті, Конгресом національних громад України та Міжнародним центром права та релігієзнавства при Університеті Брігама Янга (США). Цей проєкт покликаний фіксувати та документувати пошкодження релігійних споруд внаслідок воєнних дій російської армії в Україні, а також убивства, поранення і викрадення релігійних лідерів різних конфесій. З початку березня 2022 року наша команда продовжує збирати дані про воєнні злочини, які вчиняє РФ на території України щодо релігійних громад різних конфесій. Надалі зібрані нами матеріали можна використовувати у наукових дослідженнях впливу війни на релігійне життя України, у підготовці звітів для міжнародних організацій, а також у судах як докази для притягнення до відповідальності агресора.

Зміст

1. Загальний огляд ситуації	3
2. Методологія збору даних	7
3. Результати моніторингу	10
4. Висновки	14
5. Рекомендації для органів влади та міжнародних правозахисних організацій	15
6. Результати моніторингу, узагальнені в таблицях і діаграмах	16

24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, спричинивши найбільшу ескалацію збройного конфлікту, який триває з часів незаконної анексії АР Крим у лютому 2014-го. І буквально з першого дня цього вторгнення під ударом опинилося релігійне життя нашої держави. Йдеться, по-перше, про обстріли релігійних споруд — вони є об'єктом підвищеного захисту під час збройних конфліктів, атаки на них є воєнними злочинами. По-друге, такі обстріли є обмеженням релігійної свободи цивільного населення, що також заборонено міжнародним гуманітарним правом. Обстріл храмової будівлі не лише завдає їй шкоду, але також ускладнює чи робить неможливою релігійну практику, оскільки храм більш не є безпечним місцем для молитви.

Релігійна ситуація в Україні, на відміну від російської, характеризується високим рівнем релігійного плюралізму та повагою до свободи совісті¹. Жодна релігійна конфесія не має державної підтримки, а жодна церква не має абсолютно домінантного статусу. При цьому в Росії, попри конституційне гарантування свободи совісті, спостерігається вибудовування жорсткої ієрархічної моделі державно-церковних відносин, обмеження релігійної свободи та навіть заборона деяких релігійних меншин через звинувачення в екстремізмі. Тому обмеження релігійної свободи в Україні з боку РФ є не лише порушенням міжнародного гуманітарного права, а наступом на український спосіб життя, своєрідною війною одного типу цивілізації та суспільного устрою проти іншого².

Від початку повномасштабного вторгнення російська армія вдається до обстрілів як військових та стратегічних об'єктів, так і житлових будинків, об'єктів соціальної інфраструктури. Зокрема, станом на 24 серпня 2022 року було пошкоджено чи знищено щонайменше 927 об'єктів медичної інфраструктури³, понад 2400 закладів освіти⁴, 469 об'єктів культурної спадщини⁵. Воєнні злочини, скоєні у війні РФ проти України, фіксуються різними слідчими органами. Втім, масштаб бойових дій та правопорушень настільки великий, що слідчі дії та судові процеси створюють надзвичайне навантаження на судову систему та правоохоронні органи України. Тому фіксацією та документацією воєнних злочинів займаються також державні інституції та громадські організації.

Проект “Релігія в огні” є прикладом співпраці державних органів та громадянського суспільства для ефективного документування воєнних злочинів проти свободи совісті, які мають місце під час російського вторгнення в Україну. Проект розпочався в перші дні березня 2022 року. Команда ГО “Майстерня академічного релігієзнавства” збирає та опрацьовує інформацію з відкритих джерел про пошкоджені релігійні споруди та постраждалих релігійних діячів. Також база проекту доповнюється ексклюзивними матеріалами з власних польових візитів на деокуповані території. Зі свого боку Державна служба з питань етнополітики та свободи совісті (ДЕСС) створила карту зруйнованих і пошкоджених

¹ Такої моделі плюралізму, як в Україні, немає ніде в Європі — релігієзнавець Хосе Казанова. URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=90690>.

² Халіков Руслан Повстання проти секулярного світу. — Київ: Видавництво Руслана Халікова, 2022. — С. 156-169.

³ Голова Комітету з питань здоров'я нації Михайло Радущкий: В Україні відремонтовано 59 медичних закладів, які були пошкоджені ворогом. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/227398.html>.

⁴ 2400 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, 269 з них зруйновані повністю, — Сергій Шкарлет. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/2400-zakladiv-osviti-postrazhdali-vid-bombarduvan-ta-obstri-liv-269-z-nih-zrujnovani-povnistyu-sergij-shkarlet>.

⁵ В Україні запустили проект для збору коштів на відновлення зруйнованої росіянами культурної спадщини. URL: <https://mkip.gov.ua/news/7566.html>.

РЕЛІГІЯ В ОГНІ

об'єктів, зруйнованих та пошкоджених в **Україні**
внаслідок війни з РФ з **24.02.22** по **28.09.22** не менш, ніж

Православні (УПЦ МП) **162**

Мусульманські **5**

Православні (ПЦУ) **23**

Юдейські **13**

Греко- і римо-католицькі **5**

Духовні навчальні заклади **6**

Протестантські **100**

Споруди інших релігій **5**

зроблено Майстернею академічного релігієзнавства

релігійних споруд в Україні⁶. Проєкт було також підтримано Конгресом релігійних громад України, Міжнародним центром дослідження права і релігії при Університеті Брігама Янга (США) та іншими організаціями. Станом на 24 серпня 2022 року база даних, створена в рамках проєкту, вже налічує інформацію про 251 релігійну споруду, пошкоджену чи повністю зруйновану в ході війни. Також відомо про щонайменше 20 загиблих релігійних діячів, понад 15 були викрадені, деякі досі перебувають у полоні.

Міжнародне та національне право щодо воєнних злочинів

Розслідування воєнних злочинів відбувається як в національному законодавчому полі, так і в контексті міжнародного гуманітарного права. Станом на сьогодні, значна частина зусиль щодо документування воєнних злочинів проти релігійної свободи та релігійних організацій спрямована на міжнародний вимір. Зокрема, йдеться про позови до Міжнародного кримінального суду ООН, Європейського суду з прав людини, або про створення міжнародного трибуналу над російським військово-політичним керівництвом. Разом із тим, поява та ефективна робота подібного трибуналу викликає сумніви у деяких експертів, принаймні, в короткотерміновій перспективі⁷.

З іншого боку, в Україні не існує чітко окреслених національних правових норм щодо воєнних злочинів проти релігії. Зокрема, стаття 438 Кримінального кодексу України, присвячена порушенню законів та звичаїв війни, не виокремлює категорію воєнних злочинів щодо релігійної свободи чи релігійних об'єктів. Ця стаття відсилає до міжнародних договорів, згода на обов'язковість дотримання яких надана Верховною Радою України. Зокрема, йдеться про Гаазькі конвенції щодо законів і звичаїв війни, протоколи та додатки до них.

⁶ 23.08.2022 Споруди релігійних організацій, що зазнали руйнувань. URL: <https://dess.gov.ua/russia-ruined-at-least-205-religious-sites/>.

⁷ Кравченко В. Як покарати Путіна за війну з Україною? URL: <https://zn.ua/ukr/international/jak-pokarati-putina-za-vijnu-z-ukrajinoju.html>.

Забороняє агресивні дії щодо релігії, зокрема, вже Гаазька Конвенція про закони і звичаї суходільної війни 1899 року, в ст. 46 якої сказано: "Честь і права сімейні, життя окремих осіб і приватна власність, рівно як і релігійні вірування й справляння обрядів віри, мають поважатись", а в статті 56 — "Власність громад, установ церковних, благодійних і освітніх, художніх і наукових, навіть таких, що належать державі, прирівнюється до приватної власності. Будь-яке загарбання, руйнування чи умисне пошкодження таких установ, історичних пам'яток, творів художніх і наукових забороняється і підлягає переслідуванню"⁸. Своєю чергою, Положення про закони і звичаї війни на суходолі, яке є додатком до Гаазької Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року, додає ще кілька категорій воєнних злочинів: ст. 18 гарантує релігійну свободу військовополоненим, незалежно від їх віросповідання, а ст. 27 закликає тих, хто проводить облогу та планує бомбардування, "вжити всі необхідні заходи для того, щоб уберегти, наскільки це можливо, будівлі, призначені для цілей релігії"⁹. Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року¹⁰, яка є чинною для України разом із двома протоколами до неї (другий набув чинності для України лише в 2020 році), також наголошує, що місця поклоніння входять до переліку культурних цінностей, а отже заборонено вчиняти будь-які ворожі акти щодо них. На жаль, Римський статут Міжнародного кримінального суду¹¹, де також йдеться про заборону ворожих актів щодо релігійних споруд, Україною (як і Росією) не ратифікований, що не дозволяє застосовувати цей інструмент.

Руїни храму на честь пророка Іллі та Апостола Андрія Первозванного
(с. Горенка, Київська область)

⁸ Конвенція про закони і звичаї суходільної війни (витяг). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_765#Text.

⁹ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.

¹⁰ 1954 Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf.

¹¹ Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.

Руїни храму Вознесіння Господнього (с. Лук'янівка, Київська область)

У Кримінальному кодексі України про воєнні злочини щодо релігійної свободи та релігійних споруд чітко не сказано, що ускладнює застосування статті 438 ККУ щодо руйнування храмів під час війни. Українські законодавці розглядають внесений Урядом ще 15 квітня 2022 року законопроект №7290¹², про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України. Цей проект закону має, зокрема, й оновлення щодо ст. 438 ККУ — до Кодексу пропонується додати ст. 438-2, де воєнним злочином буде визнаватися напад на “будівлю, призначену для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійної діяльності, історичну пам’ятку, госпіталь чи місце розміщення хворих і поранених, якщо такі об’єкти не є військовою ціллю” (438-2, Ч. 2., п. 4). У разі прийняття цього, або подібного, закону, українські слідчі органи зможуть провадити кримінальні справи за напади на храми самостійно, без апеляції до міжнародних інстанцій, на основі національного права. Відтак, це дозволить застосовувати до підозрюваних у воєнних злочинах санкції, доступні в контексті національного права.

¹² Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449>.

2

Методологія збору даних

Проект “Релігія в огні” має на меті зафіксувати й задокументувати воєнні злочини російських військ щодо релігійних споруд і релігійних діячів в Україні, для подальшого використання у трьох напрямках.

- 1) Проведення академічного дослідження для підготовки та публікації зібраних згідно відповідної методології матеріалів у вигляді статей, а також у вигляді електронної бази даних.
- 2) Підготовка матеріалів для судових справ у національних та міжнародних судах. Для цього під час збору даних з відкритих джерел береться до уваги широко використовуваний для документації злочинів Протокол Берклі¹³, презентований у 2020 році Центром прав людини Університету Берклі в Каліфорнії та Офісом Верховного комісара ООН з прав людини.
- 3) Максимальне поширення в міжнародній релігійній та науковій спільноті, а також у медіа, на сторінках Google-map, Вікіпедії та інших ресурсах інформації про скоєні в Україні воєнні злочини. Надання доступу до бази даних державним органам, які представляють позицію України в міжнародних інституціях, перш за все — ДЕСС.

Методологія, розроблена для цього дослідження, дозволяє досягти поставлених завдань, і була обговорена під час консультацій із представниками Державної служби України з питань етнополітики та свободи совісті, Конгресу національних громад України та Інституту релігійної свободи, Офісу уповноваженого ООН з питань релігії та вірувань, а також інших інституцій.

Монастир на честь ікони Богородиці Услишательниця (с. Фасова, Київська область)

¹³ Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf.

Руїни храму Миколая Чудотворця (с. Загальці, Київська область)

Проєкт займається створенням бази даних, де випадки воєнних злочинів, а саме руйнування релігійних споруд та нанесення шкоди релігійним діячам, систематизовані за хронологією, а також за ступенем нанесеної шкоди. У базі докладно, наскільки це можливо, описано час, місце, перебіг подій, характер пошкоджень. Пошкодження релігійних споруд оцінюється за чотиричасною шкалою: слабкі пошкодження (споруда зруйнована не більше, ніж на 15% і може продовжувати використовуватися для задоволення релігійних потреб); середні пошкодження (руйнація становить від 15 до 45% і споруда потребує ремонту, щоб її можна було використовувати); важкі пошкодження (від 45 до 75%, релігійна споруда використовуватися не може) і повна руйнація споруди (більше 75% та не підлягає відновленню).

Для заповнення бази даних використовується кілька механізмів збору інформації.

- По-перше, від початку роботи над проєктом було запроваджено систематичний моніторинг відкритих джерел — сайтів і сторінок у соціальних мережах, які представляють ту чи іншу релігійну організацію, а також військових та урядових зведень щодо пошкоджень в ході бойових дій, обстрілів. На даний момент команда проєкту моніторить близько 150 відкритих джерел.
- По-друге, після деокупації та розмінування Київської області представники проєкту змогли робити моніторингові візити до населених пунктів, які постраждали внаслідок обстрілів та окупації, намагаючись відвідати всі релігійні споруди на території населеного пункту. Це дозволяє зафіксувати воєнні злочини проти громад, які не змогли публічно повідомити про руйнування через відкриті джерела. Крім того, під час візитів команда проєкту спілкується з представниками релігійних громад, що допомагає встановити перебіг подій.
- По-третє, команда проєкту отримує дані внутрішнього моніторингу від представників релігійних організацій, пресслужб, які також збирають інформацію про пошкоджені споруди в рамках своєї громади чи управління.

Команда проєкту моніторить ситуацію в різних областях України від початку ведення активних бойових дій з 24 лютого 2022 року, додаючи інформацію про нові злочини до бази даних, яка включає також світлини, відеоматеріали, копії свідчень очевидців з соцмереж, копії повідомлень на офіційних ресурсах релігійних організацій. До основної таблиці додано картотеку, в яку вкладені папки по областях, а в них — по кожному кейсу (там знаходяться pdf файли, фото, відео, інші матеріали). На основі цієї бази даних планується зробити веб-сайт, де будуть зібрані та класифіковані матеріали, що максимально повно висвітлюватимуть випадки скоєння воєнних злочинів у ході повномасштабного вторгнення РФ в Україну, починаючи з 24 лютого 2022 року. В рамках проєкту було прийнято рішення не створювати окрему карту з нанесенням туди місць скоєння злочинів, оскільки відповідна карта створена партнером проєкту — Державною службою України з питань етнополітики та свободи совісті. Експерти проєкту долучаються до заповнення відповідної карти, відбувається постійний обмін даними.

Упродовж повномасштабного вторгнення РФ в Україну щонайменше 251 релігійну споруду було пошкоджено, 24 з них — повністю знищені, а 39 пошкоджені настільки, що не підлягають відновленню. Серед пошкоджених споруд — храми та молитовні будинки, каплички та придорожні хрести, зали царства, синагоги та меморіали, мечеті, хачкари, навчальні заклади. Точної оцінки на сьогодні надати не можна, через те, що в ряді регіонів тривають бойові дії, а приблизно 20% території України залишається окупованою російськими військами. В обох випадках доступ до релігійних споруд ускладнений, а інформація про них здебільшого відсутня.

З пошкоджених споруд 158, тобто близько $\frac{3}{5}$, належать Українській православній церкві (УПЦ), яка ще донедавна була частиною Московського патріархату (МП). Але навіть приналежність до російського православ'я не гарантує недоторканності ні храму, ні парафії. Численні руйнування храмів, загибель та поранення, викрадення священиків УПЦ не знайшли слів співчуття з боку керівництва Російської православної церкви (РПЦ). Проте 26 березня 2022 року патріарх Кирил офіційно висловив співчуття¹⁴ у зв'язку з загибеллю російського військового священика РПЦ Олега Артемова під час обстрілу.

Таке ставлення з боку керівництва РПЦ, а також фактична підтримка війни та позиції Росії істотно змінили настрої православних українців щодо російської церкви. Так, з 24 лютого 2022 року до початку літа вийшли зі складу УПЦ (МП) вже понад 600 парафій, це більше, ніж упродовж трьох років перед цим¹⁵. Це все ще не критична кількість, оскільки в цій

Місія Євразія (м. Ірпінь, Київська область)

¹⁴ Патриаршее соболезнование в связи с гибелью протоиерея Олега Артемова. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5912180.html>.

¹⁵ До ПЦУ з московського патріархату за час війни перейшли 600 громад — Епіфаній. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3499129-do-pcu-z-moskovskogo-patriarhatu-za-cas-vijni-perejsli-600-gromad-epifanij.html>.

Ірпінська біблійна семінарія (м. Ірпінь, Київська область)

церкві залишається ще близько 12000 парафій, але динаміка простежується. Зрештою, за результатами Собору УПЦ (МП), який відбувся 27 травня 2022 року, ця церковна структура фактично проголосила вихід з ієрархії РПЦ¹⁶.

На другому місці після УПЦ (МП) за кількістю пошкоджених та зруйнованих споруд перебуває протестантизм. База даних проєкту “Релігія в огні” містить інформацію про щонайменше 40 пошкоджених протестантських споруд, з яких 12 мають важкі пошкодження чи зруйновані повністю. Понад 20 пошкоджених споруд належать до ПЦУ (варто зазначити також, що деякі з парафій УПЦ, чії церкви були пошкоджені російськими обстрілами, вже після того перейшли до ПЦУ). Під обстріли потрапили також щонайменше 14 юдейських споруд (не лише синагоги, але також меморіали, навчальні заклади), 6 католицьких, 5 мусульманських, а також принаймні 5 споруд інших конфесій. Серед зруйнованих об’єктів є також будинки священників, засновані церквами реабілітаційні центри та інші споруди, які не ввійшли до загальної статистики, але також мають стосунок до релігії.

Під час війни страждають різні релігійні громади, але доля релігійних меншин ще гірша, ніж доля великих православних церков із тисячами парафій. У меншин частіше бракує ресурсів для відновлення після обстрілів, іноді пошкодження культової споруди може призвести до припинення діяльності громади взагалі або на тривалий час. Приміром, через постійні обстріли Харкова місцева караїмська громада була вимушена припинити відправляти релігійні служби в єдиній діючій за межами Криму кенасі¹⁷. Таким чином, цілий корінний народ України залишився без 100% діючих релігійних споруд, а члени громади, значною мірою, повинні були залишити місто через небезпеку для життя. Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів була змушена відкликати з України своїх місіонерів-інозем-

¹⁶ Постанова Собору Української Православної Церкви від 27 травня 2022 року. URL: <https://news.church.ua/2022/05/27/postanova-soboru-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-27-travnja-2022-roku/>.

¹⁷ Вразливі групи на тлі повномасштабної війни: специфіка ситуації та рекомендації з врахування потреб. URL: <https://ccl.org.ua/positions/vrazlyvi-grupy-na-tli-povnomasshtabnoyi-vijnyspeczyfika-sytuacziyi-ta-rekomen-dacziyi-z-vrahuvannya-potreb/>.

ців, хоча продовжує активно діяти на рівні місцевих громад¹⁸. Свідки Єгови, послідовники Саїда Нурсі та ряд інших релігійних організацій можуть потрапити під заборону в разі закріплення російських адміністрацій на новоокупованих територіях. Релігійні меншини потребують зовнішньої підтримки, зокрема й інформаційної, для висвітлення своїх проблем, адже можуть не мати власних потужних інформаційних ресурсів. Зникнення громад релігійних менших з карти України внаслідок російського вторгнення є загрозою для плюралізму та свободи совісті, якими відзначається устрій українського суспільства.

Чимало релігійних споруд потрапляло під вогонь декілька разів. Приміром, мечеть при ісламському культурному центрі “Бісмілля” у Сєвєродонецьку була пошкоджена обстрілом у ніч проти 19 березня, а остаточно знищена — 19 червня 2022 року, коли російська армія перейшла до вирішального штурму міста. На цей момент у приміщенні мечеті ховалося щонайменше 20 людей, які загинули внаслідок обстрілу¹⁹. Також 19 березня 2022 року потрапила під російський обстріл Ірпінська біблійна семінарія (ВСЦ ЄХБ), проте будівля залишилася цілою. Вночі там переховувалися у підвалі близько 100 осіб. Наступного дня, 20 березня 2022 року, після попередньої аеророзвідки за допомогою дрону, відбувся другий прицільний мінометний обстріл. У результаті була знищена кухня, вибиті вікна, пошкоджені стіни, згорів дах, були зруйновані господарчі будівлі на подвір’ї, зокрема, постраждав електрогенератор, який забезпечував світлом жителів навколишніх будинків під час боїв за місто²⁰. Повторні обстріли релігійних будівель ще більш порушують звичаї війни, а також свідчать про свідоме використання релігійних споруд як цілі для обстрілів.

Окрім руйнувань, відомі й інші випадки, які можуть бути визначені як порушення міжнародного гуманітарного права. Зокрема, йдеться про ситуації, коли в храмах російські

Зал Царства Свідків Єгови (с. Горенка, Київська область)

¹⁸ The Church of Jesus Christ Is Temporarily Moving Missionaries Out of Ukraine. URL: <https://newsroom.churchofjesuschrist.org/article/missionaries-ukraine>.

¹⁹ Кадіривці зруйнували мечеть у Сєвєродонецьку та спробували звинуватити ЗСУ — імам. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3520498-kadirivci-zrujnuvali-mecet-u-severodonecku-ta-sprobuvali-zvinuvati-ti-zsu-imam.html>.

²⁰ Команда проєкту отримала цю інформацію від членів церкви під час візиту до ІБС, і особисто бачила пошкоджений уламками електрогенератор.

війська розміщували свої штаби, або склади боєприпасів і зброї, облаштовували позиції поряд із релігійними спорудами. Зокрема, споруди при храмі на честь Почаївської ікони Божої Матері в Бучі (Київська область) під час окупації використовувалися як штаб російських військ. Вознесенський храм у с. Лукашівці (Чернігівська область), який є пам'яткою архітектури, під час окупації використовувався російськими військами як склад зброї.

Навмисне знищення культових споруд

Деякі релігійні об'єкти були обстріляні в результаті невідвимоного бомбардування, тоді як інші були навмисно знищені з кулеметів чи артилерії. Наразі за більшістю кейсів ще не опубліковано офіційних результатів слідства, але ми можемо обґрунтовано стверджувати, що деякі обстріли релігійних споруд були здійснені цілеспрямовано.

По-перше, є опубліковані свідчення очевидців, які бачили, що обстріл релігійної споруди відбувався прицільно з крупнокаліберних кулеметів чи іншої зброї, як це сталося з храмом на честь св. Георгія в селі Заворичі (Київська область), який був побудований у 1873 році та знищений 7 березня 2022 року прицільним вогнем²¹. Інший приклад — очевидці бачили, як після першого влучення в Ірпінську біблійну семінарію (19 березня 2022 року) відбулася аеророзвідка за допомогою дрону. Наступного дня відбувся повторний, більш руйнівний обстріл споруди²².

По-друге, сам факт обстрілу храму з кулемету, особливо з близької відстані, свідчить про те, що храм і був мішенню, як це відбувалося в селі Дружня (Київська область). Каплиця, збудована на узбіччі дороги на честь 370-річчя від заснування села, була обстріляна з кулемету, імовірно, з бронетехніки, яка рухалася цією дорогою²³. Також зафіксовано випадки, коли храм обстріляли всередині, зокрема, обстріляні ікони. Наприклад, це сталося в храмі на честь св. Димитрія Ростовського в Макарові (Київська область), де кулею було прострілено голову ап. Івана Богослова на іконі "Зняття з хреста"²⁴. Так само було прострілене око св. Миколая на іконі в храмі Святого Миколая Чудотворця при Державному податковому університеті в Ірпені²⁵.

Щонайменше 26 релігійних діячів в Україні були вбиті під час бомбардувань чи розстріляні з автоматичної зброї, у тому числі військові капелани, а також волонтери з релігійних громад, які допомагали мирним жителям виїхати з тимчасово окупованих територій. Російські окупаційні адміністрації викрадають релігійних діячів, примушуючи їх йти на співпрацю, або залишати власні громади та виїжджати з рідних міст. Одним з найтриваліших перебувань у полоні під час цієї війни стала історія одеського священника ПЦУ о. Василя Вирокуба, якого росіяни незаконно утримували з 27 лютого до 6 травня 2022 року²⁶.

²¹ Рашисти знищили і пошкодили в Україні майже 200 храмів, бо безбожники. URL: <http://www.golos.com.ua/article/362905>.

²² Окупанти обстріляли Ірпінську Біблійну Семінарію ЄХБ. URL: https://risu.ua/okupanti-obstrilyali-irpinsku-bibliynu-seminariyu_n127423.

²³ Припущення команди проєкту за результатами візиту до с. Дружня 22.05.22 та огляду каплиці.

²⁴ У Макарові окупанти прострелили голову Івана Богослова на іконі (ФОТО). URL: <https://mykyivregion.com.ua/news/u-makarovi-okupanti-prostrelili-golovu-ivana-boroslova-na-ikoni-foto>.

²⁵ Рашисти прострелили око Миколая Чудотворця на іконі в ірпінському храмі. URL: <https://visnyk-irpin.com.ua/rashysty-prostrelily-oko-mykolayu-chudotvorczyu-na-ikoni-v-irpinskomu-hrami/>.

²⁶ Би́ли та пита́ли, де Бандера: одеський священник Васи́ль Виро́зуб розпові́в про 70 днів російського полону. URL: <https://suspiilne.media/271555-bili-ta-pitali-de-bandera-odeskij-svasenik-vasil-virozub-rozpoviv-pro-70-dniv-rosijskogo-polonu-video/>.

4

Висновки

У ході повномасштабного вторгнення РФ в Україну частина української території опинилася під тимчасовою окупацією та в зоні бойових дій, і вся територія України регулярно обстрілюється ракетами, авіабомбами, артилерією. Внаслідок обстрілів та бойових дій отримують пошкодження як житлові будинки, об'єкти цивільної інфраструктури, так і об'єкти культурної спадщини, зокрема, релігійні споруди. Якщо деякі храми могли потрапити під обстріли випадково (через невибірковість обстрілів та бомбардувань), то щодо інших є свідчення цілеспрямованих атак на них з боку російських військових.

Переважна більшість пошкоджених релігійних споруд належать до православ'я, і це відповідає загальній картині релігійного життя в Україні, адже більшість релігійних споруд на території держави належать до православних церков, і близько 60% українців ідентифікують себе як православні християни. Разом із тим, під обстріли потрапляють також релігійні будівлі інших деномінацій, зокрема, друге місце після будівель УПЦ займають релігійні споруди різних протестантських напрямів. Так само й серед загиблих кліриків є представники не лише православ'я, але й інших конфесій, релігійних напрямів. Знищення, пошкодження і навіть ймовірне руйнування релігійних споруд також несе загрозу релігійній свободі українських громадян, адже унеможлиблює вільне задоволення релігійних потреб у спільній молитві, ритуалах. Коли споруда знищена або перебуває під загрозою знищення, молитися в ній стає небезпечно, через що люди обмежені в свободі відвідувати свої храми.

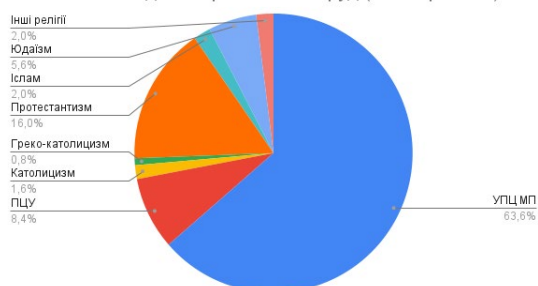
Агресія Росії проти України має на меті, серед іншого, встановлення авторитарного, ексклюзивістського підходу до релігійної свободи, який притаманний РФ. Зокрема, на окупованих територіях суттєво ускладнена діяльність релігійних меншин, а деякі напрями (Свідки Єгови, Хізб ут-Тахрір, послідовники Саїда Нурсі та інші) прямо забороняються. Але навіть приналежність до російського православ'я може гарантувати безпеку лише за умови повної політичної лояльності до окупаційних адміністрацій. Цей підхід діаметрально протилежний ситуації релігійного плюралізму, яка існує в Україні, і яка буде втрачена тією мірою, якою українська територія опиниться, принаймні тимчасово, під російською окупацією.

5 Рекомендації для органів влади та міжнародних правозахисних організацій

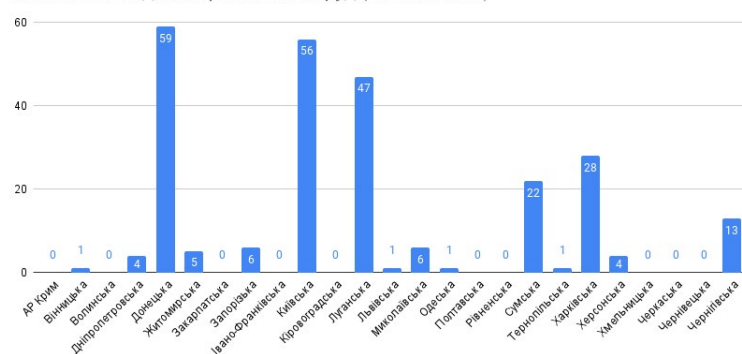
1. **Допомагати релігійним меншинам.** Вразливим спільнотам важче пережити кризові ситуації та відновити свою діяльність після обстрілів чи окупації. У випадку відсутності підтримки з боку одновірців, допомогти вразливим категоріям має держава, громадянське суспільство та міжнародні гуманітарні, правозахисні організації.
2. **Активізувати документацію воєнних злочинів.** Кожен злочин має бути задокументований, щоб у майбутньому відновити справедливість і захистити права жертв. Разом із тим, команда проєкту “Релігія в огні” вважає, що документування воєнних злочинів проти релігійної свободи та проти релігійних організацій є одним з пріоритетних. Зокрема тому, що російська влада та російські релігійні лідери позиціонують себе як захисників традиційних цінностей і духовності, але їхні дії свідчать про протилежне.
3. **Розвивати українське законодавство.** Поряд із роботою в межах міжнародного гуманітарного права, Україна повинна розвивати власне законодавство стосовно воєнних злочинів проти релігійної свободи. Навіть якщо найближчим часом не буде створено міжнародних трибуналів для розслідування воєнних злочинів РФ, наявність національного законодавства дозволить притягати до відповідальності винних у злочинах проти релігії, культурної спадщини на рівні з будь-яким іншим воєнним злочином.
4. **Адвокатувати санкції проти російських релігійних діячів.** На жаль, майже всі релігійні лідери в Росії підтримують війну, закликають до продовження бойових дій, а іноді і прямо заохочують знищення українців та української ідентичності. Такі лідери мають бути піддані санкціям та кримінальним провадженням, щоб не мати змоги просувати позицію російського політичного керівництва за кордоном.
5. **Підтримувати увагу світової спільноти до воєнних злочинів.** Необхідно широко висвітлювати, в тому числі й для російського суспільства, але також для проросійських громадян у Європі, розбіжність між заявами та діями російської сторони. Цього можна досягти, поширюючи правдиву та підкріплену доказами інформацію про дії РФ в Україні під час широкомасштабного вторгнення.

6 Результати моніторингу, узагальнені в таблицях і діаграмах²⁷

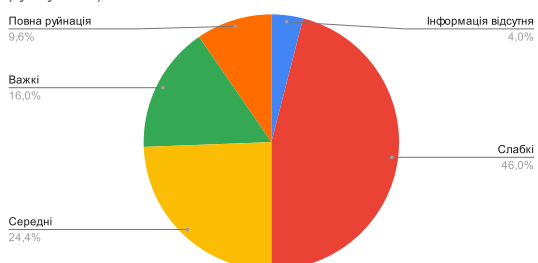
Кількість пошкоджених релігійних споруд (за конфесіями)

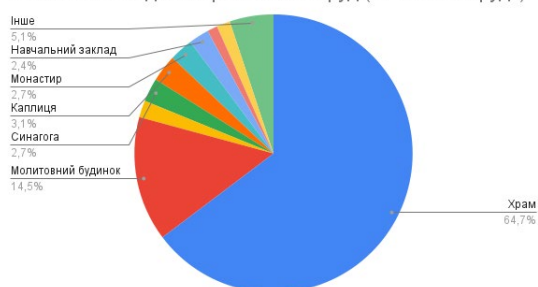
Кількість пошкоджених релігійних споруд (за областями)

Кількість пошкоджених релігійних споруд (за ступенем руйнувань)

Кількість пошкоджених релігійних споруд (за типом споруди)

²⁷ Сума окремих категорій може відрізнятися від загальної кількості пошкоджених та/або зруйнованих релігійних споруд, адже в деяких випадках за наявною інформацією неможливо визначити певну інформацію: ступінь пошкодження, юрисдикцію, тип споруди тощо.

